

Κειμενική ανάλυση και διασημειωτική μετάφραση του χώρου: από κείμενο σε χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση

Ηλίας Σπυριδωνίδης

Ακαδημαϊκός Υπότροφος, Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Α.Π.Θ. ispyrido@itl.auth.gr

<https://doi.org/10.26262/v2rc-rc49>

Περίληψη

Ενίοτε, η κειμενική ανάλυση δύναται να έχει ως αποτέλεσμα κειμενικά δεδομένα, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν περαιτέρω σε επίπεδο διασημειωτικής μετάφρασης αποτελώντας ένα χρήσιμο υλικό γλωσσικών σημείων και μεταφραστικών μονάδων. Ειδικότερα, η παρούσα εργασία εστιάζει στην περίπτωση της διασημειωτικής μετάφρασης του γεωγραφικού χώρου από ένα κείμενο σε χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση, κατόπιν κειμενικής ανάλυσης διαγλωσσικών μεταφράσεων περιηγητικών κειμένων. Τα περιηγητικά κείμενα συχνά φέρουν πληθώρα γλωσσικών σημείων περιγραφής του χώρου και πιο συγκεκριμένα περιέχουν ονοματικές οντότητες όπως τοπωνύμια, οικωνύμια, κ.ά. Για το σκοπό αυτό, παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια ροής της εργασίας από την κειμενική ανάλυση έως την παραγωγή χάρτη, σε μια ενδεικτική μελέτη περίπτωσης ενός μεταφρασμένου κειμένου ταξιδιωτικής λογοτεχνίας της ιταλικής γραμματείας.

Λέξεις κλειδιά: διασημειωτική μετάφραση, κειμενική ανάλυση, θεματικός χάρτης, κειμενικά δεδομένα, διαγλωσσική μετάφραση, ισοτοπίες, τοπωνύμια

Εισαγωγή

Κύριος στόχος της παρούσας εργασίας είναι η κειμενική ανάλυση και η διασημειωτική μετάφραση ενός κειμένου περιηγητικής λογοτεχνίας σε θεματικό χάρτη. Για τον σκοπό αυτό παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια ροής της διασημειωτικής εργασίας μετάφρασης από την κειμενική ανάλυση έως την παραγωγή θεματικού χάρτη ή και διαγραμματικής απεικόνισης. Η μεθοδολογία διασημειωτικής μετάφρασης που προτείνεται περιλαμβάνει τις εξής κύριες εργασίες, οι οποίες πραγματοποιούνται για την επίτευξη της διασημειωτικής μετάφρασης του χώρου: κειμενική ανάλυση του πρωτοτύπου, διαγλωσσική μετάφραση του πρωτοτύπου από την ιταλική στην ελληνική, εντοπισμός και επίλυση μεταφραστικών προβλη-

μάτων, επιλογή προς επεξεργασία των απαραίτητων κειμενικών και μεταφραστικών δεδομένων, άντληση των κειμενικών και μεταφραστικών δεδομένων, ταξινόμηση και κατηγοριοποίηση των κειμενικών δεδομένων (ισοτοπίες ονοματικών οντοτήτων τοπωνυμίων, οικωνυμίων, υδρωνυμίων, κ.ά.), ανάλυση των δεδομένων και τέλος διασημειωτική μετάφραση των δεδομένων σε μορφή θεματικού χάρτη και διαγραμματικής απεικόνισης.

Η αρχική προσπάθεια κειμενικής ανάλυσης μιας ήδη υπάρχουσας μετάφρασης στην ελληνική και η διασημειωτική της μετάφραση σε μορφή χάρτη ή και διαγραμματικής απεικόνισης εφαρμόστηκε σε ένα απόσπασμα (*fragmenta*) μεταφρασμένου ταξιδιωτικού χρονικού της ιταλικής γραμματείας. Το μεταφρασμένο κείμενο που είχαμε μελετήσει ανήκει στον Κωνσταντίνο Μέρτζιο και έχει εκδοθεί στο έργο του *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας* (1947, [2007]: 126-141). Αποτέλεσμα της μελέτης ήταν η εργασία στο περιοδικό *ITI-Intercultural Translation Intersemiotic* με τίτλο (2021): «Γεωπολιτισμική ανάλυση κειμένου και διασημειωτική μετάφραση του χώρου: μια μελέτη περίπτωσης της μετάφρασης του *Viaggio di un ambasciatore Veneziano da Venezia a Constantinopoli nel 1591*». Από τα συμπεράσματα της εργασίας και τις προεκτάσεις τους προέκυψε η ανάγκη περαιτέρω μελέτης και ανάλυσης του πρωτοτύπου για τους εξής κυρίως λόγους:

- α. η υπάρχουσα μετάφραση του 1947 του Κ. Μέρτζιου είναι αποσπασματική με αποτέλεσμα να μην δίνει τη δυνατότητα ολοκληρωμένων συμπερασμάτων για το σύνολο του έργου,
- β. στην επιλογή των αποσπασμάτων εντοπίστηκαν παραλείψεις, διαφορές μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος λόγω παρερμηνείας, μεταφραστικά λάθη και προβλήματα,
- γ. έλλειψη γλωσσικής ομοιομορφίας και παρωχημένη γλωσσική απόδοση λόγω παλαιότητας της μετάφρασης,
- δ. ανοικτά ζητήματα ταύτισης ορισμένων τοπωνυμίων.

Ενδεικτικά, μια περίπτωση παρερμηνείας, η οποία έχει ως αποτέλεσμα εσφαλμένα κειμενικά χωρικά δεδομένα, είναι η εξής: ενώ ο Βενετσιάνος συγγραφέας του ταξιδιωτικού ημερολογίου σημειώνει (1886: 34): «Intendessimo qui essersi imbarcati per Costantinopoli alcuni seventi che trovassimo in Elbassan, che conducevano uno schiavo di conditione preso nelle marine di Napoli e veniva mandato al capitano del mare», εννοώντας ότι οι Τούρκοι είχαν αιχμαλωτίσει στα νερά της Νάπολης έναν χριστιανό υψηλής κοινωνικής στάθμης και τον οδηγούσαν ως σκλάβο στον αρχηγό του οθωμανικού στόλου· ο Μέρτζιος στη μετάφρασή του σημειώνει (1947: 137): «Τούτον είχαν συλλάβει εις τα μέρη του Ναυπλίου και τον προώριζαν δια τον καπουδάν πασσάν». Αν ο υψηλά ιστάμενος σκλάβος είχε συλληφθεί στο Ναύπλιο, αφενός το πρωτότυπο θα έπρεπε να γράφει *Napoli di Romania* ή *Nauplio* ή κάτι αντίστοιχο, αφετέρου ο αιχμάλωτος θα μεταφερόταν απευθείας

δια θαλάσσης από το Ναύπλιο στην Κωνσταντινούπολη και όχι μέσω Αδριατικής, Αλβανίας, Ελμπασάν, Θεσσαλονίκης, κτλ.

Επομένως, καθίσταται αναγκαία μια νέα ολοκληρωμένη διαγλωσσική μετάφραση (ιτ-ελ) για το σύνολο του πρωτοτύπου και στη συνέχεια μια νέα διασημειωτική μετάφραση από γραπτό κείμενο σε θεματικό χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση, βάσει σύγχρονων κειμενικών δεδομένων.

Μελέτη και κειμενική ανάλυση του πρωτοτύπου

Για τις ανάγκες μελέτης και κειμενικής ανάλυσης του πρωτοτύπου χρησιμοποιήσαμε την γεωπολιτισμική ανάλυση του κειμένου (Σπυριδωνίδης, 2021), η οποία έχει εφαρμοστεί και αποδειχθεί αποτελεσματική σε αντίστοιχες περιπτώσεις. Ειδικότερα, η γεωπολιτισμική μεθοδολογία ανάλυσης κειμένου περιλαμβάνει την επισημείωση των κειμενικών στοιχείων ενδιαφέροντος. Στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης επισημειώθηκαν τα κυριώνυμα με χωρικό και τοπολογικό ενδιαφέρον: τοπωνύμια, οικωνύμια, υδρωνύμια, ορεινήμια, κ.ά. Έπειτα, προχωρήσαμε στον εντοπισμό, στην καταγραφή και στην επεξεργασία των ανωτέρω ονοματικών οντοτήτων σε τύπους και συχνότητες (type και token) (Γούτσος-Φραγκάκη, 2015: 113-116). Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε κατηγοριοποίηση των ονοματικών οντοτήτων σύμφωνα με το σημειωτικό σύστημα στο οποίο ανήκουν: π.χ. φυσικό περιβάλλον (βουνά, ποταμοί, λίμνες) ή τεχνητό-δομημένο περιβάλλον κοινοτήτων και πόλεων. Παράλληλα, οι ονοματικές οντότητες που εντοπίστηκαν στο κείμενο ταξινομήθηκαν βάσει αριθμού εμφανίσεων. Μια απαραίτητη εργασία για την ορθή γεωπολιτισμική ανάλυση του κειμένου και την εξαγωγή αξιόπιστων κειμενικών και μεταφραστικών δεδομένων είναι η ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου για τον διαχωρισμό των ονοματικών οντοτήτων που εντοπίστηκαν μεταξύ των τοπωνυμίων της πραγματικής διαδρομής και όσων αποτελούν απλές αναφορές χωρίς να σχετίζονται με τη διαδρομή ή τον χώρο περιγραφής. Θα λέγαμε ότι το σημείο της ερμηνευτικής προσέγγισης αποτελεί ένα κρίσιμο στάδιο της μεθοδολογίας και της ροής εργασίας, έτσι ώστε τα δεδομένα και τα συμπεράσματα να είναι ασφαλή.

Αξίζει, όμως, να σταθούμε στο σημείο αυτό με ένα παράδειγμα το οποίο καταδεικνύει τη χρησιμότητα της γεωπολιτισμικής ανάλυσης παράλληλα με την ερμηνευτική προσέγγιση για την εξαγωγή ασφαλών κειμενικών δεδομένων και κατ'επέκταση την υλοποίηση μιας ορθής διασημειωτικής μετάφρασης σε θεματικό χάρτη. Δοκιμάσαμε να εφαρμόσουμε μια «τυπική» κειμενική ανάλυση ακόμη και με τη χρήση ειδικών ψηφιακών εργαλείων, όπως το GR-NE-Tagger του προγράμματος του Απολλωνίς clarin: el¹. Ο εντοπισμός των ονοματικών οντοτήτων, στη

1. <https://inventory.clarin.gr/tool-service/700>

συγκεκριμένη περίπτωση η ισοτοπία των τοπωνυμίων, λειτούργησε ομαλά, όπως και η κατηγοριοποίηση και ταξινόμησή τους. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι κανένα ψηφιακό εργαλείο κειμενικής ανάλυσης, από όσα τουλάχιστον γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, δεν έχει τη δυνατότητα να διακρίνει αν ένα τοπωνύμιο αποτελεί μέρος της πραγματικής διαδρομής στο χώρο ή αν αποτελεί μια ανεξάρτητη απλή αναφορά. Για να μην μακρηγορούμε παραθέτοντας νέα στοιχεία, θα χρησιμοποιήσουμε την παραπάνω περίπτωση της μεταφραστικής μονάδας της «Νάπολης». Προφανώς, η ονοματική οντότητα (type) του πρωτοτύπου (1886: 34) «Naroli» αποτελεί ένα τοπωνύμιο –και παράλληλα μια ισοτοπία– (η χρήση της ισοτοπίας εδώ σύμφωνα με Λαγόπουλος-Λαγοπούλου, 2016: 129-130), το οποίο επισημειώνεται χωρίς προβλήματα από το ψηφιακό εργαλείο κειμενικής ανάλυσης GR-NE-Tagger. Μια επομένως τυπική ή ακόμη και ψηφιακή κειμενική ανάλυση θεωρεί το συγκεκριμένο σημείο του χώρου μέρος της διαδρομής και άρα κειμενικό δεδομένο προς διασημειωτική μετάφραση και μεταφορά στον θεματικό χάρτη. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ισχύει, αφενός δεδομένου ότι η γεωπολιτισμική ανάλυση του κειμένου η οποία αναδομεί την πραγματική διαδρομή στο χώρο δείχνει ότι δεν ανήκει σε αυτήν και αφετέρου διότι η ερμηνευτική προσέγγιση σε επίπεδο μάλιστα περικειμένου και συγκεκριμένου, επιβεβαιώνει ότι η παρουσία του τοπωνυμίου στο κείμενο δεν σχετίζεται με την πραγματική πορεία ή διαδρομή του ταξιδιωτικού χρονικού, αλλά με μια παρενθετική αναφορά.

Το πρωτότυπο που χρησιμοποιήθηκε στη γεωπολιτισμική ανάλυση κειμένου είναι το ταξιδιωτικό ημερολόγιο του γραμματέα της Γερουσίας της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας Gabriele Cavazza με σύντομο τίτλο «Ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη». Ο αρχικός τίτλος του χειρογράφου του Gabriele Cavazza ήταν: *Relazione del viaggio fatto da Lorenzo Bernardo, fu altra volta bailo a Costantinopoli e di presente rispedito al sultan Amurat III, onde ivi trattenersi, riuscendogli di mandare a Venezia Girolamo Lippomano cavaliere, imputato di rivelare li secreti del Senato a' Principi, e scoperto infedele alla propria patria. 1591 Aprile*. Ο τίτλος της πρώτης έκδοσης του 1886 (edition princeps) στη Βενετία με εισαγωγή του Francesco Stefani ήταν πιο σύντομος: *Viaggio a Costantinopoli di sier Lorenzo Bernardo per l'arresto del bailo sier Girolamo Lippomano Cav. 1591 Aprile*. Ο τίτλος της πρώτης μετάφρασης ορισμένων αποσπασμάτων στην ελληνική στα *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας* του Κ. Μέρτζιου (1947: 125) ήταν: *Ταξείδιον ενός πρεσβευτού Ένετού από Βενετίας εις Κωνσταντινούπολιν κατά το 1591*. Η Β' έκδοση του 2007 αποτελεί φωτοαναστατική ανατύπωση της αρχικής (2007: 125). Η πρώτη έκδοση είχε πραγματοποιηθεί από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών το 1947. Στη μελέτη «Γεωπολιτισμική ανάλυση κειμένου και διασημειωτική μετάφραση του χώρου: μια μελέτη περίπτωσης της μετάφρασης του *Viaggio di un ambasciatore Veneziano da Venezia a Constantinopoli nel 1591*» (2021: 4) είχαμε επισημάνει ότι «Ένα μέρος της μετάφρασης του Κ. Μέρτζιου δημοσιεύθηκε από τους Αλέ-

ξανδρο Γρηγορίου και Ευάγγελο Χεκίμογλου στο *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430-1830* το 2008 από την Ε.Μ.Σ (2008: 36-41)». Το απόσπασμα μετάφρασης που συμπεριέλαβαν στον τόμο για τη Θεσσαλονίκη οι Γρηγορίου και Χεκίμογλου, αφορά ακριβώς της περιγραφή της πρωτεύουσας της Μακεδονίας από τον Gabriele Cavazza. Επομένως, η πρώτη –και μοναδική έως σήμερα– μετάφραση ενός εκτεταμένου αποσπάσματος του πρωτοτύπου του Cavazza ανήκει στον Κωνσταντίνο Μέρτζιο και έχει συμπεριληφθεί στο *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας* (1947: 125-141). Επίσης, η μετάφραση του Κ. Μέρτζιο ψηφιοποιήθηκε (η ψηφιοποίηση βασίστηκε στη Β' έκδοση του 2007) και εντάχθηκε στον γλωσσικό πόρο μεταφράσεων ιταλικής περιηγητικής λογοτεχνίας στην ελληνική του έργου «Απολλωνίς: απθ» στο πλαίσιο υλοποίησης της πράξης με τίτλο «Απολλωνίς: Εθνική Υποδομή για τις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Τέχνες και για τη Γλωσσική Έρευνα και Καινοτομία» με επιστημονικά υπεύθυνα την κ. Ξανθίππη Δημητρούλια, Καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ². Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, όπως προαναφέρθηκε, πραγματοποιήσαμε μια νέα διαγλωσσική μετάφραση του συνόλου του έργου από την ιταλική στην ελληνική, η οποία ουσιαστικά αποτελεί και την πρώτη ολοκληρωμένη μετάφραση του ανωτέρω ταξιδιωτικού χρονικού. Ο τίτλος της νέας σχολιασμένης μετάφρασης είναι *Ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη* (Σπυριδωνίδης, 2022).

Το πρωτότυπο κείμενο (1886) και η νέα μετάφραση (2022) επισημειώθηκαν τόσο με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων (π.χ. ψηφιακό εργαλείο του Απολλωνίς `clarin:el` με την επωνυμία GR-NE-Tagger), όσο και με την «παραδοσιακή» επισημείωση ονοματικών οντοτήτων. Αρχικά πραγματοποιήθηκε ο διαχωρισμός των τοπωνυμίων από τα κυριώνυμα προσώπων και έπειτα κατηγοριοποιήθηκαν οι χωρικές ιστοπίες σε: τοπωνύμια, οικωνύμια, υδρωνύμια, ορεινήμια και άλλα σημεία του χώρου. Η επισημείωση και ανάλυση των τοπωνυμίων οδήγησε στη δημιουργία: καταλόγων εμφάνισης συχνοτήτων λέξεων (word list), σε αναλογίες τύπου-εμφάνισεων (type-token) και στον εντοπισμό συνάψεων των ονοματικών οντοτήτων στο κείμενο (collocation) π.χ. «Υψηλή Πύλη».

Πίνακας 1. Αριθμός εμφανίσεων τύπων τοπωνυμίων.

Τύπος / Type	Εμφανίσεις / Token
Κωνσταντινούπολη	18
Βενετία	10
Θεσσαλονίκη	11
Μοναστήρι	7
Καβάλα	7

2. <https://apollonis.frl.auth.gr/index.php/el/apollonis-apth/poroi>

Από τον ανωτέρω πίνακα εξάγεται το συμπέρασμα ότι στο σύνολο του κειμένου, οι περισσότερες αναφορές έχουν πραγματοποιηθεί για την αφετηρία (Βενετία), τον προορισμό (Κωνσταντινούπολη) και τους σημαντικότερους ενδιάμεσους σταθμούς της διαδρομής (Θεσσαλονίκη, Μοναστήρια, Καβάλα).

Το πρωτότυπο και η νέα ολοκληρωμένη διαγλωσσική του μετάφραση στην ελληνική θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρία μέρη:

- α. εισαγωγή (όπου πληροφορούμαστε τον σκοπό του ταξιδιού στην Κωνσταντινούπολη),
- β. ταξίδι [Itinerario] από τη Βενετία στην Κωνσταντινούπολη,
- γ. ταξίδι [Itinerario] από την Κωνσταντινούπολη στα Χανιά.

Όσον αφορά τον ιδιαίτερο σκοπό του ταξιδιού, δηλαδή την σύλληψη του Girolamo Lirromano βαύλου στην Κωνσταντινούπολη και την απόφαση καταγραφής του οδοιπορικού τα πληροφορούμαστε από τον ίδιο τον συγγραφέα (2022: 19-20):

Δευτέρα, 13 Μαΐου 1591.

Καταλάβαμε ότι συνήθως οι έμποροι έδιναν έως 80 άσπρα για κάθε άλογο³ αλλά οι τούρκοι έλεγαν πως πάνω από τα 80 άσπρα τα έξοδα ήταν δικά τους. Για όσα νοικιάσαμε εμείς δεν υπήρχε υποχρέωση να πληρώσουμε έξοδα, εκτός από τον οδηγό του караβανιού. Ήρθαν με τον προαναφερόμενο Πτίκοβιτς ο ιππότης Θωμάς Πελλέσσα Αλβανός και ο κυρ Βιντσέντσο Ντέκα με τον κυρ Πιέρο Βολβίτσα από την Αντίβαρη, οι οποίοι είπαν ότι ο δρόμος για τα Σκόπια είναι πιο ασφαλής και εύκολος, αλλά μακρύτερος κατά τέσσερις μέρες. Αυτό επιβεβαίωσαν και οι Τούρκοι. Όμως η αυτού εξοχότης³ για να αναπληρώσει με το πλεονέκτημα αυτό τον χαμένο χρόνο από το ταξίδι της θάλασσας και εξαιτίας των δυσκολιών του χερσαίου ταξιδιού που προαναφέρθηκαν, αποφάσισε να ακολουθήσουμε τη διαδρομή μέσω Ελμπασάν, διότι αφού δεν συνηθιζόταν από σημαντικά πρόσωπα, δεν θα διαδίδονταν η είδηση σχετικά με το ταξίδι μας προς την Κωνσταντινούπολη πριν την άφιξή μας. Και έτσι δόθηκε προκαταβολή στους Τούρκους για τα σαράντα άλογα, μεταξύ των οποίων τα δεκατέσσερα ήταν ιππασίας, πέρα από δυο που μετέφεραν το κρεβάτι.⁴ Η απόφαση αυτή του να ακολουθήσουμε το δρόμο του Ελμπασάν, έναν ασυνήθιστο για τους πρεσβευτές και τους βαύλους

3. Εννοεί τον αρχηγό της αποστολής Lorenzo Bernardo (Βενετία, 17 Ιουλίου 1534-Βενετία, 5 Μαΐου 1592).

4. Του νέου βάρου Lorenzo Bernardo.

δρόμο, με έκανε να αποφασίσω να καταγράψω αυτό το δρομολόγιο, έτσι ώστε αναλόγως της επιτυχίας του, να μπορεί να παρέχει πληροφορίες σε οποιονδήποτε θα ήθελε να επιχειρήσει να ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο.

Στο κύριο μέρος (ταξίδι από Βενετία στην Κωνσταντινούπολη) εντοπίσαμε και καταγράψαμε 151 τύπους ονοματικών οντοτήτων τοπωνυμίων εκτός των αναφορών. Ωστόσο, ορισμένα τοπωνύμια αποδείχθηκε, μέσω της εφαρμογής της γεωπολιτισμικής κειμενικής ανάλυσης και της ερμηνευτικής προσέγγισης, ότι δεν ανήκουν στην πραγματική διαδρομή [Itinerario] από τη Βενετία στην Κωνσταντινούπολη. Το αποτέλεσμα είναι ότι 4 τύποι (τοπωνύμια) στην εισαγωγή (Corfù, Cefalonia, Padova, Candia) και άλλα 38 τοπωνύμια στο κύριο μέρος αποτελούν κειμενικές αναφορές εκτός διαδρομής και κατά συνέπεια είναι σημεία του χώρου τα οποία πρέπει να παραληφθούν από τη διασημειωτική μετάφραση σε θεματικό χάρτη. Αντιθέτως, τα σημεία του χώρου (ισοτοπίες τοπωνυμίων, υδρωνυμίων, ορεωνυμίων, κ.ά.) που εμφανίζονται στο κείμενο και αποτελούν σταθμούς της πραγματικής διαδρομής μας δίνουν τη δυνατότητα να ανασυγκροτήσουμε την πορεία των πρωταγωνιστών και με την κατάλληλη επεξεργασία τους μπορούμε να μεταφράσουμε την ανασυγκροτημένη πραγματική διαδρομή του γραπτού κειμένου σε χάρτη ή σε διάγραμμα.

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα ανασυγκρότησης και αποκατάστασης της διαδρομής [Itinerario] με τη βοήθεια της γεωπολιτισμικής ανάλυσης του κειμένου και της ερμηνευτικής του προσέγγισης είναι το ακόλουθο από την περιοχή της Έδεσσας. Στο πέρασμα της ενετικής αποστολής από την Δυτική στην Κεντρική Μακεδονία στα ίχνη της αρχαίας Εγνατίας οδού στην περιοχή μεταξύ Βεγορίτιδας και Έδεσσας, εντοπίστηκαν τα τοπωνύμια (1886: 31): *fiumara detta Vodena, Favagno, Canea, Sfacchia, terra di Vodena, Vodena, Genizzè, Salonicchi*. Προκύπτουν δύο ζητήματα: το πρώτο είναι ένα τυπογραφικό λάθος (*errore tipografico*) της *edition princeps* του τοπωνυμίου Favagno. Το ορθό είναι Faragno που στην ενετική σημαίνει «φαράγγι», εννοώντας το γνωστό σε εμάς φαράγγι της Σαμαριάς, ενώ ακολουθούν τα τοπωνύμια Canea και Sfacchia [Χανιά, Σφακιά]. Το δεύτερο ζήτημα που τίθεται είναι το πώς είναι δυνατό από τη λίμνη Βεγορίτιδα προς την Έδεσσα να εμφανίζονται τα ανωτέρω τοπωνύμια. Η ερμηνευτική προσέγγιση στο συγκεκριμένο καταδεικνύει ότι επρόκειτο για μια αναφορά –παραλληλισμό του συγγραφέα μεταξύ των στενών– του φαραγγιού του Άγρα (*fiumara detta Vodena*) και του φαραγγιού της Σαμαριάς στα Σφακιά, τα οποία αποτελούν σημεία του χώρου εκτός της πραγματικής διαδρομής. Επομένως, για την αποκατάσταση της διαδρομής [Itinerario] και την ορθή διασημειωτική μετάφρασή της σε θεματικό χάρτη είναι απαραίτητη η γεωπολιτισμική ανάλυση του κειμένου με την ερμηνευτική του προσέγγιση, όπως προτείνεται.

Η γεωπολιτισμική ανάλυση συχνά προϋποθέτει μια βαθύτερη μελέτη των γεωγραφικών όρων, κάτι που αποτελεί μια χρονοβόρα διαδικασία της κειμενικής ανάλυσης. Στην περίπτωση αυτή, πέρα από τη διαχείριση των σημείων του γεωγραφικού χώρου ως ονοματικές οντότητες και ισοτοπίες (εντοπισμός, καταγραφή, μελέτη και ανάλυση), είναι πιθανό να είναι ταυτόχρονα απαραίτητη η ταύτιση και τεκμηρίωση τους (όσο κάτι τέτοιο είναι δυνατό), π.χ. Favagno > Faragno > φαράγγι > σημ. φαράγγι Σαμαριάς ή Crusse > Κρουσσίη (Κρούσσοι, Κροίσοι, Χρούσοι, χρυσός)> Resen (Ρέσνα). Μια άλλη ενδεικτική περίπτωση ταύτισης και τεκμηρίωσης ενός τοπωνυμίου που αντιμετωπίστηκε κατά την κειμενική ανάλυση του πρωτοτύπου και τη διαγλωσσική του μετάφραση είναι η Γενισέα, κωμόπολη της Ξάνθης, σταθμός της Εγνατίας οδού. Στο πρωτότυπο εμφανιζόταν ως Cavassù Gianizè (1886: 36). Ο Μέρτζιος στη μετάφραση του έγραψε (1947: 140): «Μετ' ολίγον εφθάσαμεν εις το Καρασού Gianizè, πολίχνην, υπαγόμενην εις τον μπέην της Καββάλας», ενώ η ερευνητική ομάδα του ιδρύματος Αικ. Λασκαρίδη σημειώνει με ερωτηματικό: «Cavasù/Gianizè (Genisea?)».⁵ Στην έκδοση του 1886 είτε σημειώθηκε Cavassù αντί Carassù, είτε ο συγγραφέας το είχε ακούσει λάθος. Αν λάβουμε υπόψιν τα δεδομένα του συγκεκριμένου όπως την κατεύθυνση, τις αποστάσεις, την περιγραφή του χώρου, είμαστε σε θέση να ταυτίσουμε το τοπωνύμιο του πρωτοτύπου με την Γενισέα, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί. Εν συντομία, μια άλλη ενδιαφέρουσα περίπτωση τεκμηρίωσης είναι το χωριό της Καβάλας «Βασιλάκι» (1947: 138), για το οποίο αντλούμε πληροφορίες από το βυζαντινό κείμενο του 11ου αι. του Νικηφόρου Βρυέννιου *Υψηλή ιστορίας* (1996: 301-302).

Πίνακας 2. Ταύτιση και τεκμηρίωση τοπωνυμίων.

Πρωτότυπο, έκδοση 1886	Μετάφραση Μέρτζιου 1947, 2007	traveltrails	Τεκμηρίωση και ταύτιση
Cavassù Gianizè (1886: 36)	[Μετ' ολίγον εφθάσαμεν εις το Καρασού Gianizè, πολίχνην, υπαγόμενην εις τον μπέην της Καββάλας]	Cavasù / Gianizè (Genisea ?)	Καρασού Γενιτζέ = Γενισέα

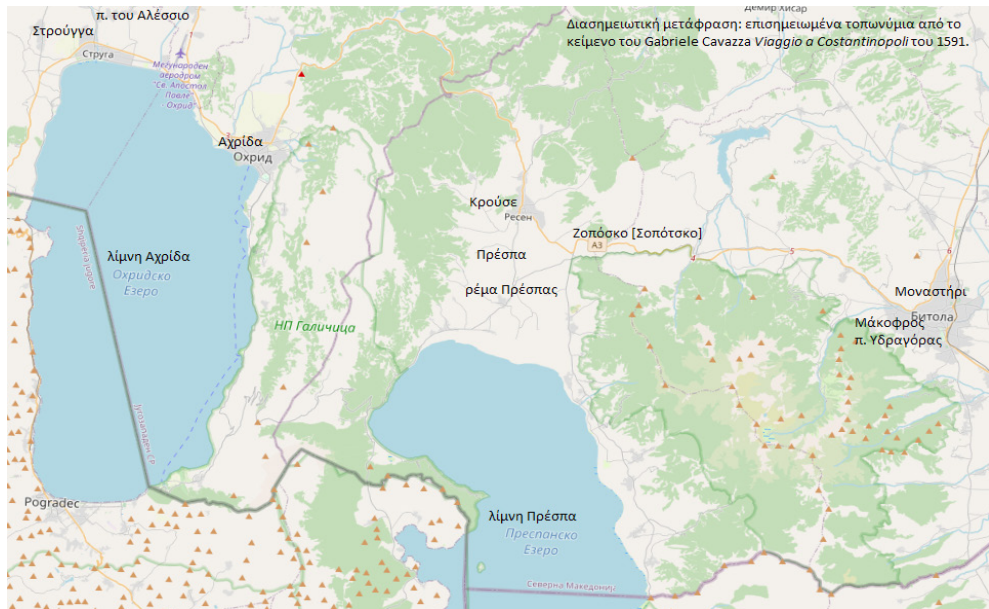
Διασημειωτική μετάφραση: από γραπτό κείμενο σε θεματικό χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση

Η άντληση αξιόπιστων και ασφαλών κειμενικών δεδομένων μαζί με την ανασυγκρότηση της πραγματικής διαδρομής μας δίνουν τη δυνατότητα να προχωρήσουμε στον τελικό στόχο: τη διασημειωτική μετάφραση του γραπτού κειμένου

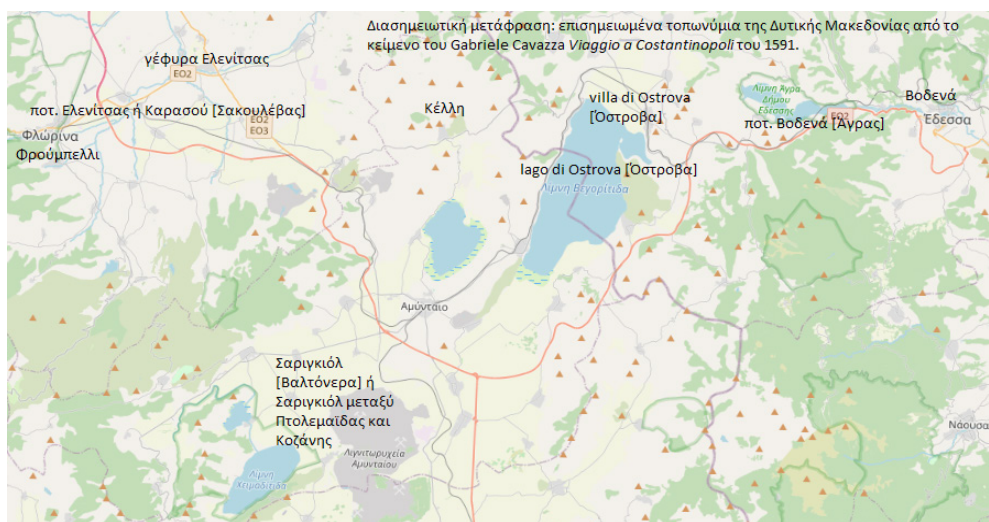
5. <https://traveltrails.gr/gr/bibliography-book-profile.html?id=485>

του ταξιδιωτικού χρονικού σε θεματικό χάρτη και σε διαγραμματική απεικόνιση. Ενδεικτικά, παρουσιάζουμε δύο θεματικούς χάρτες, οι οποίοι αναπαριστούν τόσο τον γεωγραφικό χώρο όσο και τη διαδρομή του ταξιδιωτικού κειμένου και δυο διαγραμματικές απεικονίσεις.

Χάρτης 1. Η περιοχή των λιμνών Αχρίδας και Πρέσπας.

Χάρτης 2. Η διαδρομή από τη Φλώρινα στην Έδεσσα.

Διάγρ. 1: Διαγραμματική αποτύπωση της πορείας στη Δυτική Θράκη (από τον Νέστο έως τον Έβρο).

Διάγρ. 2: Διαγραμματική αποτύπωση της πορείας στη Ανατολική Θράκη (stretto di Costantinopoli) [distretto di Costantinopoli].

Συμπεράσματα και προεκτάσεις

Εν κατακλείδι, είναι δυνατή η μετάφραση του χώρου ή μιας διαδρομής από γραπτό κείμενο σε θεματικό χάρτη ή σε διαγραμματική απεικόνιση με την αρωγή της γεωπολιτισμικής ανάλυσης κειμένου και της ερμηνευτικής προσέγγισης. Με την μεθοδολογία που παρουσιάστηκε είναι επίσης δυνατή η αποκατάσταση μιας πραγματικής διαδρομής [itinerario] κατόπιν ελέγχου των γλωσσικών σημείων των τοπωνυμίων. Παράλληλα, μπορεί να γίνει ταύτιση και τεκμηρίωση τοπωνυμίων τα οποία παραμένουν άγνωστα. Με τον τρόπο αυτό, συνεισφέρουμε νέα δεδομένα, συμπληρώνουμε και αυξάνουμε τις γνώσεις που διαθέτουμε για ένα γεωγραφικό χώρο από παλαιότερες εργασίες (π.χ. μετάφραση Μέρτζιου του 1947, εργασία traveltrails, προσθήκη της διαδρομής του Gabriele Cavazza του 1591 στον κατάλογο των Αζέλη-Χατζηπαναγιώτη του 1993). Η ροή εργασίας που παρουσιάσαμε προσφέρει τη δυνατότητα ταξινόμησης των τοπωνυμίων (ποσοτική κατάταξη, συχνότητες και σχετικές συχνότητες) που ως ανάλυση καταδεικνύει την σημασία κάποιων σημείων του χώρου σε αντίθεση με κάποια άλλα (π.χ. η Μάκρη Έβρου αναφέρεται μια φορά, ενώ η Θεσσαλονίκη 11 φορές). Πέρα όμως από την κατηγοριοποίηση των σημείων του χώρου (τοπωνύμια, υδρωνύμια, ορεινήμια, οικωνύμια, κύρια ονόματα, κ.ά.), η εφαρμογή της κειμενικής και σημειωτικής ανάλυσης προσφέρει ευρύτερα κειμενικά δεδομένα και γλωσσικά σημεία τα οποία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν, να ταξινομηθούν και στη συνέχεια να μελετηθούν περαιτέρω στο πλαίσιο των σημειωτικών συστημάτων στα οποία ανήκουν: αρχαιότητες, αρχιτεκτονική, φυσική ιστορία, υγεία, πληθυσμοί, οικονομική ζωή, παραγωγή/ τεχνικές, λαϊκός πολιτισμός και χειροτεχνία, πολιτιστική ζωή, νοοτροπίες και καθημερινή ζωή, θρησκευτική ζωή, πολιτικές δομές, κ.α. Εξάλλου, σύμφωνα με τον Ferroni η λογοτεχνία (1992: XI): «είναι ουσιαστικό μέρος του πολιτισμικού συστήματος στο οποίο εδράζεται κάθε πολιτισμένη κοινωνία». Ο ίδιος σημειώνει την αξία των κειμένων (1992: XI) όταν γράφει ότι: «κάθε γραπτή μαρτυρία ή οποιαδήποτε προφορική ανάμνηση μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο της λογοτεχνίας

και να αναδείξει την ανθρωπολογική της αξία». Επομένως η άντληση αξιόπιστων κειμενικών δεδομένων αποτελεί ουσιαστικά μια δημιουργία αξιοποιήσιμης πηγής, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, από άλλα γνωστικά πεδία όπως η ιστορία, η γεωγραφία, η ανθρωπολογία, η εθνολογία, η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η αρχαιολογία, η γεωπονία, η περιβαλλοντολογία, κ.α.

Μια ενδεικτική περίπτωση εντοπισμού κειμενικών δεδομένων, τα οποία είναι εν δυνάμει αξιοποιήσιμα από άλλα επιστημονικά πεδία (στη συγκεκριμένη περίπτωση από το επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας), είναι η αντίληψη του ελληνικού χώρου από τους Ενετούς αξιωματούχους του 16ου αιώνα. Κατ' αρχάς, η διαδρομή του κύριου μέρους του οδοιπορικού του Savazza *Ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη* μπορεί επίσης να διακριθεί σε τρεις ξεχωριστές γεωγραφικές ενότητες: Δαλματία, Αλβανία, Ελλάδα. Ο συγγραφέας θεωρεί ως ελληνικό χώρο τις περιοχές οι οποίες κατοικούνται από Έλληνες. Ουσιαστικά, οι Ενετοί αξιωματούχοι και η διοίκηση της Γαληνοτάτης θεωρούν και ορίζουν ως Ελλάδα τις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή τη Μακεδονία (από τις λίμνες Αχρίδα και Πρέσπα) και τη Θράκη έως την Κωνσταντινούπολη συμπεριλαμβανομένης της χερσονήσου της Καλλίπολης. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνει ο Savazza (2022: 55-56):

Παρασκευή, 12 Ιουλίου. Στις 21 η ώρα πήγαμε στο κάστρο της Ανατολής⁶ για να επιθεωρήσει το πλοίο ο εμίνης. Αυτό το κάστρο έχει σχήμα τετράγωνο με έναν κυκλικό πύργο γαλλικού τύπου σε κάθε γωνία. Οι τρεις πλευρές του βλέπουν προς τη θάλασσα. Έχει μικρή περίμετρο, ενώ το μέτωπό του δεν έχει περισσότερα από 14 κανόνια, αρκετά βαριά. Τα θεμέλια του κάστρου είναι δίπλα στη θάλασσα: μπορείς να έχεις το ένα χέρι στο νερό και με το άλλο να αγγίζεις τη βάση του κάστρου. Από την πλευρά της στεριάς υπάρχει ένα φρούριο σαν πύργος, το οποίο έχει γύρω του κανόνια. Η τοποθεσία του κάστρου είναι σε μια πεδιάδα, η οποία αρχίζει από τους πρόποδες των βουνών της Ανατολής και εκτείνεται για 3 μίλια περίπου προς τη θάλασσα. Επομένως, το κάστρο δεν ελέγχεται από καμιά εξωτερική θέση και γι' αυτό θεωρείται πιο ισχυρό και από το κάστρο Cavallo,⁷ το οποίο βρίσκεται απέναντι στο μέρος της Ελλάδας. Το κάστρο στο μέρος της Ελλάδας βρίσκεται στους πρόποδες ενός όρους το οποίο υψώνεται

6. Το κάστρο Sultaniye ή Cimenlik, που κτίστηκε το 1452 από τον Μωάμεθ Β.

7. Πρόκειται για το κάστρο Kilitbahir (κτ. 1463) στην ευρωπαϊκή ακτή της Ανατολικής Θράκης, νότια της Σηστού, προς αποφυγή σύγχυσης με το κάστρο της Καβάλας. Ίσως ο όρος «Cavallo» που χρησιμοποιεί ο Savazza να οφείλεται στο γεγονός ότι το κάστρο βρισκόταν στο στενότερο σημείο των Δαρδανελλίων και στο πέρασμα-όριο από το Αιγαίο στον Ελλήσποντο. Το σημαντικότερο είναι ότι οι Ενετοί στα τέλη του 16ου αι. θεωρούσαν την χερσόνησο της Καλλίπολης και την Ανατολική Θράκη ως μέρος της Ελλάδας.

όλο και περισσότερο, χωρίς καμία πεδιάδα, και επειδή είναι σε μικρή απόσταση δεσπόζει του κάστρου. Αυτό είναι το πιο στενό σημείο του καναλιού,⁸ το οποίο εκτείνεται σε μήκος περισσότερων των 200 μιλίων, ενώ σε διάφορα μέρη σχηματίζει χερσονήσους όπως αυτές της Πανόρμου, της Νικομήδειας και άλλες. Αυτά τα δυο φρούρια απέχουν μεταξύ τους λίγο περισσότερο από ένα μίλι. Η αλήθεια είναι, όπως επιβεβαιώνεται, ότι οι οβίδες που ρίχνονται από το ένα κάστρο περνούν πάνω από το άλλο. Για την κατάσταση του κάστρου της Ελλάδας δεν μπορώ να πω κάτι εξαιτίας της όρασής μου καθώς δεν μπορούσα να το διακρίνω καλά σε αυτή την απόσταση.

Συμπερασματικά, η κειμενική και σημειωτική ανάλυση με την αρωγή της γεωπολιτισμικής και ερμηνευτικής προσέγγισης, προσφέρουν χρήσιμα κειμενικά δεδομένα, τα οποία μπορούν να μεταφραστούν διασημειωτικά σε θεματικό χάρτη ή σε διαγραμματική απεικόνιση και τα οποία είναι ευρύτερα αξιοποιήσιμα σε διεπιστημονικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Αζέλη, Α. & Χατζηπαναγιώτη, Ί. (1993). «Κατάλογος τοπωνυμίων και καταλυμάτων σε περιγητικά κείμενα του 16ου και του 17ου αιώνα στη νότια βαλκανική χερσόνησο και στην Ανατολική Μεσόγειο» στο Λ. Δρούλια (επιμ.), *Περιγητικά θέματα. Υποδομή και προσεγγίσεις*. Αθήνα: [ΕΙΕ/ΚΝΕ], σ. 157-320.
- Βρυένιος, Ν. (1996). *Ύλη ιστορίας*. Αθήνα: Κανάκη.
- Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Cavazza, G. eds Cecchetti, B. Stefani, F. Berchet G. (1886). *Viaggio di un ambasciatore Veneziano da Venezia a Constantinopoli nel 1591*. Venezia: Reale Deputazione Veneta sopra gli studi di Storia Patria
- Cavazza, G. (2022). *Ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη*, μτφ. Η. Σπυριδωνίδης. Θεσσαλονίκη-Ρώμη: Società Dante Alighieri.
- Eco, U. (2016 [2003]) *Dire quasi la stessa cosa*. Milano: Bompiani.
- Ferroni, G. (1992). *Profilo storico della Letteratura Italiana*. Milano: Mondadori.
- Λαγόπουλος Α.Φ. & Boklund-Λαγοπούλου Κάριν (2016). *Θεωρία Σημειωτικής. Η παράδοση του Ferdinand de Saussure*. Αθήνα: Πατάκη.
- Μέρτζιος Κ. (1947). *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ, 126-141.
- Μέρτζιος Κ. (2007). *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ, 126-141.
- Γρηγορίου, Α. & Χεκίμογλου Ε. (2008) *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430-1830*. Θεσσαλονίκη: Ε.Μ.Σ

8. Του Ελλησπόντου.

Σπυριδωνίδης, Η. (2021). «Γεωπολιτισμική ανάλυση κειμένου και διασημειωτική μετάφραση του χώρου: μια μελέτη περίπτωσης της μετάφρασης του Viaggio di un ambasciatore Veneziano da Venezia a Constantinopoli nel 1591» στο ITI – Intercultural Translation Intersemiotic iTi 10(2) (2021), e-ISSN: 2241-863

Ιστογραφία (τελευταία ημέρα πρόσβασης 30/09/2022)

<https://apollonis-infrastructure.gr/>

<https://www.clarin.gr/>

<https://inventory.clarin.gr/tool-service/700>

<https://apollonis.frl.auth.gr/index.php/el/apollonis-aph/poroi>

Abstract

Ilias Spiridonidis

***Textual analysis and intersemiotic translation of space:
from textual analysis to map production***

Sometimes, textual analysis can offer as a result textual data, which can be further exploited at the level of intersemiotic translation, constituting a useful material of linguistic signs and translation units. In particular, this work focuses on the case of the intersemiotic translation of geographic space from a literary text to a map or even to a diagrammatic illustration, following a textual analysis of interlinguistic translations of travel texts. Travel texts often contain a multitude of linguistic signs describing the area and, more specifically, contain nominal entities such as toponyms, oikonyms, etc. To this end, the stages of the work flow from textual analysis to map production are presented analytically in an indicative case study of a translated text of Italian travel literature.

Key-words: intersemiotic translation, textual analysis, thematic map, textual data, interlinguistic translation, isotopies, toponyms